

Gmina KAMPINOS

Miejsca Pamięci Narodowej w gminie Kampinos:

- 1 Dąb Powstańców z 1863 roku w uroczysku Wystawa
- 2 Pomnik przed kościołem pw. św. Doroty w Zawadach, tablica na Cmentarzu Parafialnym w Zawadach upamiętniająca tajną drukarnię
- 3 Cmentarz Wojenny w Granicy
- 4 Aleja Trzeciego Tysiąclecia w Granicy wraz z sąsiadującymi obiektami, Kapliczka Leśników w Granicy
- 5 Cmentarz Parafialny w Kampinosie: kwatery żołnierzy Wojska Polskiego, mogiła z czasów Powstania Styczniowego, figura Najświętszej Maryi Panny przed kościołem w Kampinosie
- 6 Krzyż Niepodległości w Kampinosie
- 7 Dwór w Kampinosie

Tereny gminy Kampinos są położone w makroregionie nizin środkowej Polski, zwanym Krainą Wielkich Dolin. Obejmują Nizinę Mazowiecką: Równinę Łowicko-Błońską i Kotlinę Warszawską. Powierzchnia gminy wynosi ponad 84 km², blisko 20% terenów zajmuje Puszcza Kampinoska.

Pierwsza wzmianka o lokowanej na prawie chełmińskim miejscowości zwanej Białym Miastem (późniejszym Kampinosem) pochodzi z 1377 roku. Prawa miejskie miejscowość utrzymała blisko półtora wieku.

W drugiej połowie XV wieku Kampinos należał do dóbr książąt mazowieckich. W 1557 roku był jeszcze miastem, natomiast 22 lata później – zaledwie osadą puszczańską.

Począwszy od XVI wieku dobra kampinoskie posiadali m.in. kanclerz wielki koronny Jan Szembek, generał artylerii konnej i pierwszy minister króla Augusta III Jerzy Mnisiuch, łowczy koronny Franciszek Ksawery Branicki. W XVII wieku posesorką dzierżawy kampinoskiej była królowa Maria Ludwika. Wówczas to wybudowano drewniany kościół, młyn i karcznię. Ostatnim zarządcą Kampinosu – aż do momentu upadku Rzeczypospolitej w 1795 roku – był szambelan królewski Ludwik Gutakowski.

Z Kampinosu wyruszyli na łowy Jan III Sobieski i Stanisław August Poniatowski.

W czasie Powstania Styczniowego w miejscowym dworze stacjonował sztab powstańczy Zygmunta Padlewskiego. Obiekt został wybudowany w pierwszej połowie XIX wieku dla Adama Brońca, wielkiego marszałka cesarsko-królewskiego dworu polskiego. W okresie międzywojennym znajdowały się tam przedszkole i pensjonat letni personelu nauczycielskiego i uczniów gimnazjum, a w latach okupacji hitlerowskiej – placówka żandarmerii.

W czasie II Wojny Światowej w tej części Puszczy Kampinoskiej wycofującym się z Bzury oddziałom Wojska Polskiego zagradzały drogę jednostki niemieckiej piechoty zmotoryzowanej. Szczególnie ciężkie walki toczyły się 14, 16, a także 18 i 19 września 1939 roku, gdy południowym skrajem puszczy przebijały się do stolicy grupy żołnierzy z rozbitych armii „Poznań” i „Pomorze”. Szesnastego września w rejonie Granicy i Kampinosu znalazł się idący zorganizowanym szykiem 15. Pułk Ułanów Wielkopolskiej Brygady Kawalerii. W skład grupy dowodzonej przez mjr. Kazimierza Chłapowskiego wchodziły ponadto 3. Bateria 7. Dywizjonu Artylerii Konnej, pluton TKS, pluton pionierów, a także część 9. Pułku Ułanów. Oddziały te, stanowiące południową kolumnę Grupy Operacyjnej gen. bryg. Romana Abrahama, miały opanować wschodnie wyjścia z Puszczy Kampinoskiej w rejonie Roztoki, Wierszy, Łubca i Zaborowa Leśnego.

W rejonie Granicy rozbito tabory kompanii piechoty niemieckiej. W straży przedniej pułku dowodzonej przez por. Antoniego Dunina szedł 3. Szwadron Uła-

nów wzmocniony plutonami ckm i tankietek. W nocy na wydmach pod Zamczykiem wywiązała się kolejna wyjątkowo zacięta walka, w której zginęli por. Dunin, kpr. Stanisław Kubiak i kilku ułanów 15. Pułku. Po zakończonym boju żołnierze odpoczywali do świtu, by wyruszyć dalej w kierunku Łubca. Ubezpieczenie stanowił tym razem szwadron ckm por. Mariana Łukowskiego, który obsadził wydmy górujące od północy nad wsią. Z nich właśnie celnym ogniem ckm został rozbity niemiecki pododdział zmotoryzowany. Odgłosy walki ściągnęły do Łubca przebywający w pobliżu 84. Pułk Piechoty płk. Stanisława Sztarejki, który później odprowadził kolumnę południową do wsi Wiersze, gdzie wymęczeni walkami i trudem marszu ułani odpoczywali do rana 18 września. Rankiem płk Sztarejko przyjął defiladę 15. Pułku Ułanów, po czym obydwie grupy rozstały się. Mjr Chłapowski skierował się na północ w stronę Modlina, a 84. Pułk Piechoty wyruszył na południe do Leszna. Niemieckie jednostki zmotoryzowane nie opuściły jednak rejonu Kampinosu. W następnych dniach tu właśnie wywiązały się kolejne walki. Duże straty w ludziach poniosły zdziesiątkowane: 55., 57. i 58. Pułk Piechoty 14. Dywizji Piechoty, 68. Pułk Piechoty 17. DP, 61. i 62. Pułk Piechoty 15. DP, a także inne jednostki. Poległych pochowano na miejscach walk, w puszczy. W 1941 roku zwłoki ekshumowano na Cmentarz Parafialny w Kampinosie.

– Niech pan podziękuje żołnierzom w moim imieniu za ich ofiarność. I niech pan oszczędza ludzi, przecież to jeszcze dzieci – mówił do rtm. Zbigniewa Szacherskiego śmiertelnie ranny płk Stanisław Królicki – dowódca 7. Pułku Strzelców Konnych Wielkopolskich – w bitwie nad Łasicą koło osady Zamość...

Bardzo ciężkie walki polskie oddziały toczyły również w rejonie wsi Górki-Zamość. Ułani z 14. Pułku zdobyli północny skraj wsi Górki, atakując Niemców szturmem na bagnety. Szczególnie krwawy bój toczono w centrum wsi. Tu, jak głosi żywa do dziś opowieść, jeden z ułanów w walce na bagnety pokonał sześciu Niemców, a wreszcie otoczony schronił się w kaplicy, gdzie zginął. Hitlerowcy z zemsty zburzyli później kaplicę. Na jej miejscu w latach 1977-1979 wzniesiono okazały kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny. Po czterogodzinnej walce Niemcy wycofali się z Górek, pokrywając odwrót nawałnicą ognia artyleryjskiego i moździerzy. Pod gajówką Demboskie, Zamościem, Cisowem i Górkami kolumna środka grupy gen. Abrahama brawurowo wywalczyła wejścia we wschodnie rejony Puszczy Kampinoskiej. Drogę okupiono jednak dużymi stratami.

Poległych pochowano w puszczy, w 1941 roku przeniesiono na Cmentarz Wojenny w Granicy, gdzie spoczywa ponad 800 żołnierzy armii „Poznań” i „Pomorze”, głównie z 7. Pułku Strzelców Konnych Wielkopolskich i z 14. Pułku Ułanów Jazłowieckich, którzy w dniach 16-18 września 1939 roku polegli w okolicach miejscowości Zamość, Górki i Cisowe.

Dąb Powstańców z 1863 roku w uroczysku Wystawa

Dąb w uroczysku Wystawa liczy dziś sobie ok. 300 lat, ma ponad 4 m obwodu i ponad 18 m wysokości. Legenda głosi, że na jego konarach carscy kozacy wieszali młodych powstańców z oddziału mjr. Walego Remiszewskiego. Pochowano ich później na Cmentarzu Parafialnym w Kampinosie.

Tajna drukarnia w Zawadach

Podczas II Wojny Światowej na Cmentarzu Parafialnym w Zawadach działała tajna drukarnia Związku Walki Zbrojnej przekształconego później w Armię Krajową. Wyposażenie do drukarni dostarczył ojciec Maksymilian Kolbe z Niepokalanowa. Drukarnia działała od 1940 roku w trzech połączonych ze sobą grobowcach. Wydawała prasę krzepiącą ducha narodowego. Były to m.in. pisma: „Płacówka”, „Wytrwamy-Zwycięzimy”, „Nowa Armia Nowej Polski” itp. Wydawano tu również pisma Komendy Głównej AK („Biuletyn Informacyjny”), a także broszury w języku niemieckim, które miały gasić zapał do walki okupantów, przyrzekając im karę za popełniane zbrodnie.

Pomnik przed kościołem św. Doroty w Zawadach.

Tablica upamiętniająca tajną drukarnię ZWZ AK w Zawadach.

Drukarnię kierowali Stanisław Dąbrowski ps. „Chmura”, Jerzy Gliwny ps. „Niedziela” i inni. W skład ochrony drukarni wchodził m.in.: dowódca placówki AK w nadleśnictwie Kampinos z siedzibą w Granicy Witold Grądzman ps. „Lis”, a także Władysław Jaczyński „Sosna” i Tadeusz Stefański „Brat”. Opiekę duchową nad tajnymi drukarzami pełnił ks. proboszcz prałat Stanisław Kuplicki, który jest pochowany w krypcie kościoła w Zawadach. Tablicę pamiątkową postawił Mieczysław Zawadzki, więzień Pawiaka i Oświęcimia, jeden z inicjatorów powstania tajnej drukarni.

Cmentarz Wojenny w Granicy

Cmentarz założony został w 1941 roku, a urządzony w obecnym kształcie w 1970 r. Spoczywa tu 800 żołnierzy Wojska Polskiego poległych w puszczy we wrześniu 1939 r. w okolicach osad: Zamóść, Górki i Cisowe. Są to żołnierze głównie z 7. Pułku Strzelców Konnych Wielkopolskich i z 14. Pułku Ułanów Jazłowieckich. Zidentyfikowano tylko 116 osób.

Cmentarz zaprojektował na planie orła ppor. Tadeusz Świerczewski ps. „Karol”, zastrzelony przez Niemców podczas ucieczki z pobliskiej leśniczówki. Spoczywa na tym cmentarzu. W założeniu cmentarza pomagał leśniczy inż. Stanisław Richter, którego imię nosi pobliski obszar ochrony ścisłej „Nart”.

TU SPOCZYWA
800 ŻOŁNIERZY
ARMII „POZNAŃ”
I „POMORZE”
Z PUŁKU STRZELCÓW KONNYCH
9, 14, 17 PUŁKU ULANÓW
57, 58, 61, 62 PUŁKU PIECHOTY
14 PUŁKU ARTYLERII LEKKIEJ
POLEGŁYCH W WALCE
Z HITLEROWSKIM NAJEJZDZĄ
W DNIACH 16-18 WRZEŚNIA
1939 R.

Obelisk z symbolem Polski Walczącej postawiono ku czci poległych i pomordowanych żołnierzy konspiracji. Kilka lat temu przeniesiono go sprzed dworu w Kampinosie na cmentarz w Granicy.

W centrum nekropolii w Granicy znajduje się kompozycja z blachy i piaskowca autorstwa F. Frycza.

Aleja Trzeciego Tysiąclecia w Granicy

W 1999 r. Kampinoski Park Narodowy i Fundacja „Nowy Polski Las” rozpoczęły projekt pod hasłem „Ekologia ponad podziałami”. Działanie to zaowocowało stworzeniem w Granicy Alei Dębów upamiętniających postaci zasłużone dla Polski. W alei drzewa pamięci posadzili m.in. Prezydent Aleksander Kwaśniewski i Prymas Polski Kardynał Józef Glemp.

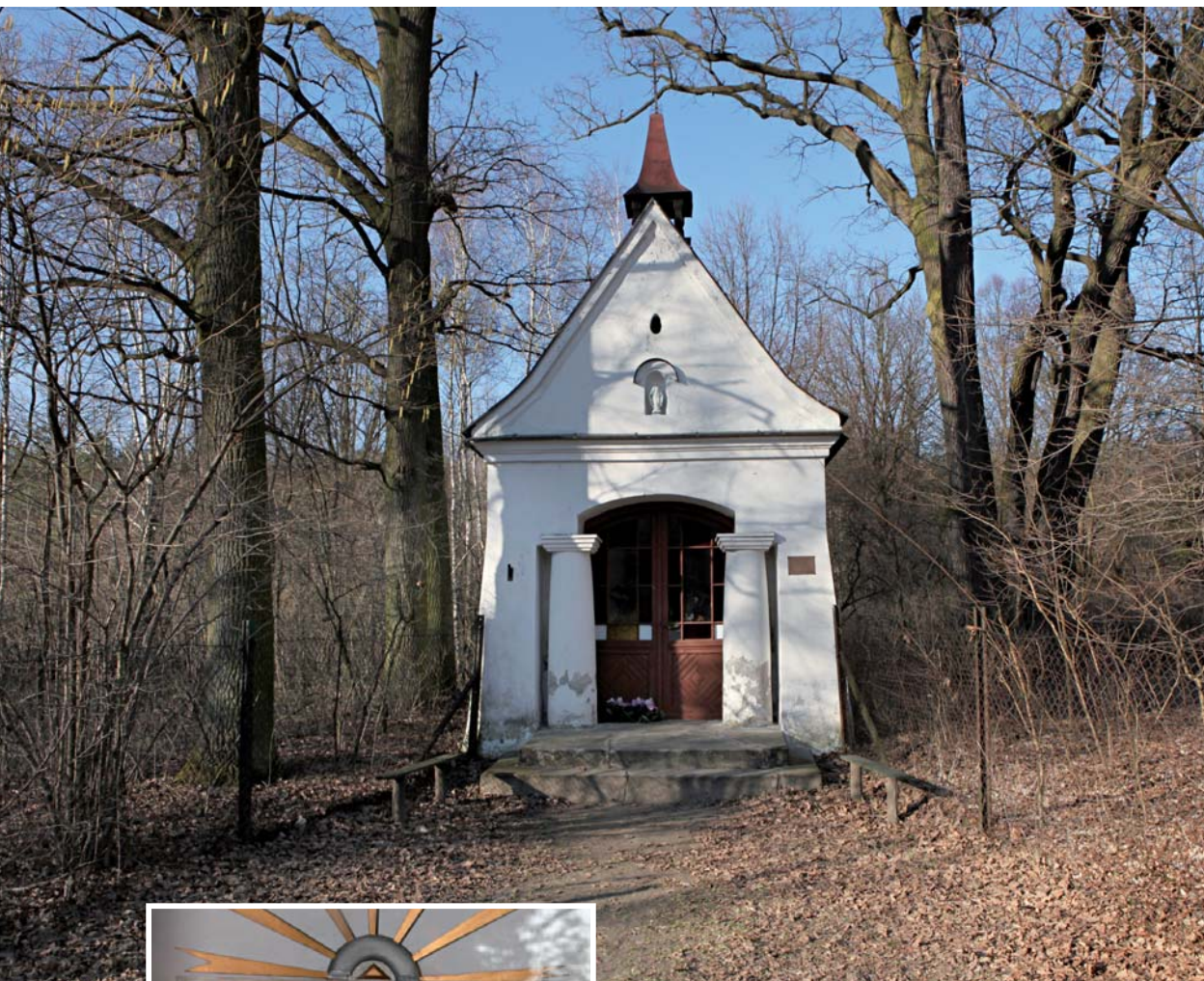
21 maja 2000 roku, w ramach obchodów Europejskiego Dnia Parków Narodowych kombatancki AK Grupy „Kampinos” posadzili dąb „Akowiec” upamiętniający żołnierzy tego zgrupowania.

Nadleśniczówka w Granicy

Szeregi wojska konspiracyjnego odczuwały brak odpowiednio wyszkolonej kadry – dowódców plutonów. Dlatego też postanowiono uruchomić tajną podchorążówkę. W kwietniu 1942 r. w leśniczówce Granica zorganizowano szkolenie przyszłych podchorążych. Odbywały się tam również kursy podoficerskie. Pobliski dom nadleśniczego Kampinosu Witolda Kowalczewskiego w Granicy był przystanią dla wielu osób potrzebujących pomocy, także dla partyzantów.

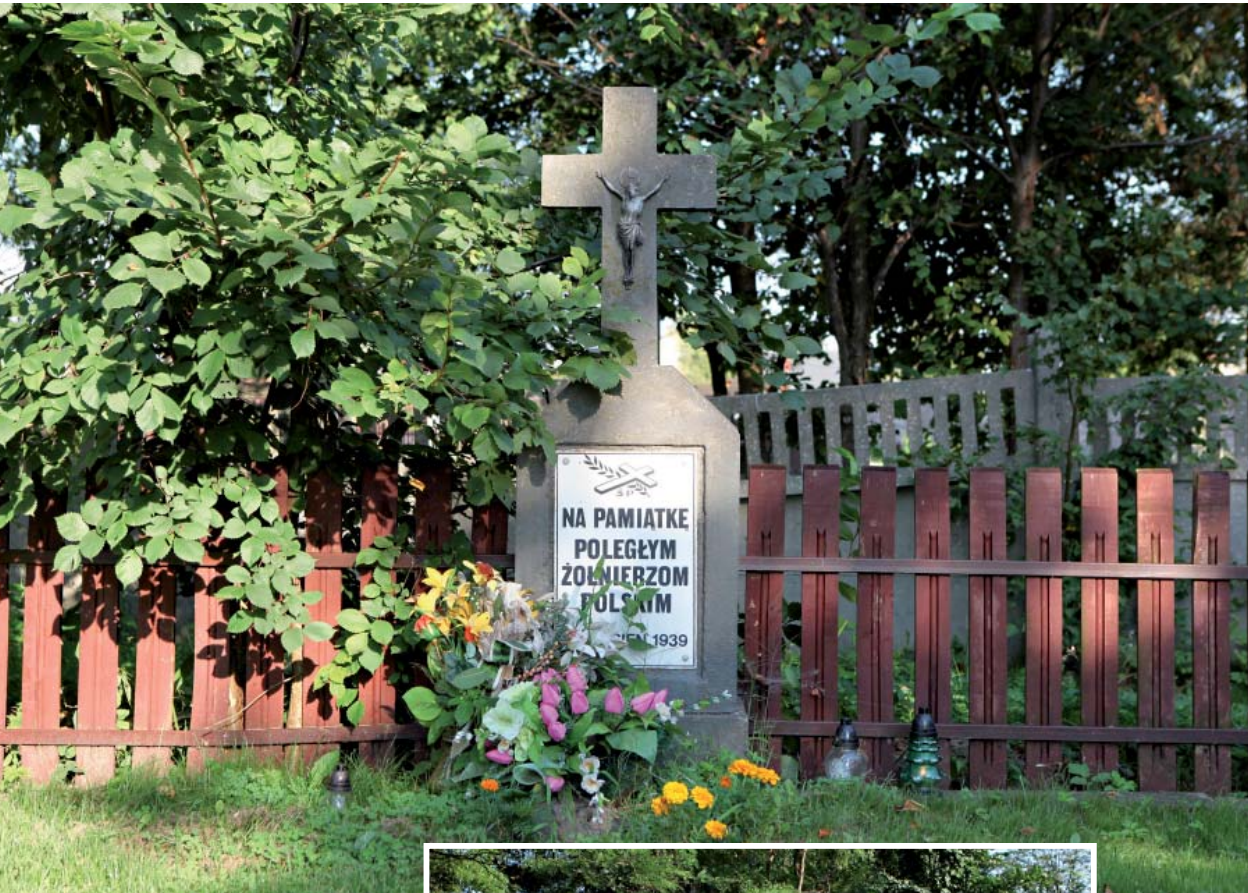
Kapliczka Leśników w Granicy

Kapliczka wybudowana została w latach dwudziestych XX w. przez kampinoskich leśników jako votum wdzięczności Matce Boskiej za odzyskaną przez Polskę w 1918 r. niepodległość. Pracami kierował nadleśniczy inż. Jan Rostański. Figura Matki Bożej Niepokalanej wewnątrz kaplicy jest darem braci franciszkanów z pobliskiego Niepokalanowa.

Kwaterna żołnierzy Wojska Polskiego na Cmentarzu Parafialnym w Kampinosie

Pochowano tu 40 żołnierzy poległych w dniach 14-19 września 1939 roku w rejonie Kampinosu, Józefowa, Nart i Łubca.

Kwaterna wojenna założona została w 1941 roku, a ostatecznie urządzona w 1961 roku. Spoczywają tu żołnierze z 55., 57. i 58. Pułku Piechoty 14. Dywizji Piechoty, 68. Pułku Piechoty 17. Dywizji Piechoty, 61. i 62. Pułku Piechoty 15. Dywizji Piechoty, a także z innych jednostek.

Figura Najświętszej Maryi Panny w Kampinosie

Przed kościołem pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kampinosie znajduje się figura Matki Bożej z Dzieciątkiem ufundowana w 1865 r. jako votum wdzięczności dla bohaterów Powstania Styczniowego. Wykonana w wapieniu przez nieznanego autora.

Mogila Powstańców Styczniowych w Kampinosie

Powstanie w Puszczy Kampinoskiej nie skończyło się bitwą pod Budą Zaborowską, trwało nadal. Rosjanie tropili ukrywających się przed poborem do wojska młodych ludzi, szukali także stale powstańców. Ofiar przybywało, w puszczy pojawiały się nowe mogiły, wyrastały na leśnych uroczyskach i przy drogach. Na sośnie pod wsią Górki Kampinoskie i na dębie w uroczysku Wystawa koło Bielin zawisło podobno wielu powstańców. Miejscowa ludność po pewnym czasie przeniosła pomordowanych na Cmentarz Parafialny do Kampinosu, gdzie spoczywają we wspólnej mogile.

Krzyż Niepodległości w Kampinosie

Krzyż jest pomnikiem poświęconym poległym w walkach o wolność Polski. Obelisk z metalowym krzyżem ustawiono w tym miejscu 11 listopada 1928 r., w dziesiątą rocznicę odzyskania niepodległości. Pomnik ufundowany został przez Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej w Kampinosie, członków Straży Pożarnej oraz parafian.

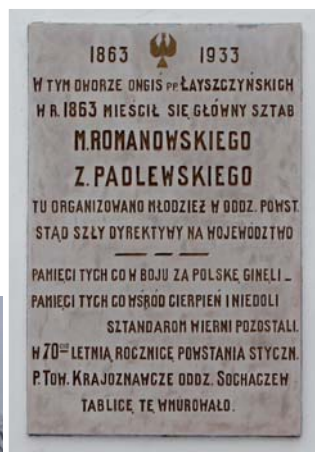
Dwór w Kampinosie

Hej rodacy! Kto u wroga nie chce szukać losu, komu wolność droga, śpiesz do Kampinosu!

W czasie poprzedzającym wybuch Powstania Styczniowego w Warszawie narastały nastroje wojenne. Władze carskie postanowiły spacyfikować patriotyczne elementy społeczeństwa i zarządziły pobór do wojska. Aby go uniknąć, młodzież z Warszawy i okolic uciekała do Puszczy Kampinoskiej. Uprzedzając branżę, Powstańczy Centralny Komitet wyznaczył termin ogólnego powstania przeciw zaborcy na 22/23 stycznia 1863 r. Powstanie wybuchło. Namiestnik carski – Wielki Książę Konstanty – podjął decyzję, aby przeciwko młodzieży wyprawić do puszczy wojsko i triumfalnie sprowadzić ją do Warszawy. W okolicach ukrywało się ok. 1000 osób. W tej sytuacji przybył do Kampinosu Zygmunt Padlewski, członek Centralnego Komitetu Narodowego. Sztab Padlewskiego kwaterował w Kampinosie, w dworze Łaszczyńskich. Jego bliskim współpracownikiem był Leon Romanowski – krewny podłego z Kampinosu – Jana Baszyńskiego. Podlesny pomagał w utrzymaniu łączności z Warszawą, opiekował się powstańcami i wyznaczał kryjówki. Ze sztabem współpracowali także księża kampinoskiej parafii. Padlewskiemu udało się wyprowadzić z puszczy 500 osób i przeprowadzić je przez Wisłę pod Secyminem.

Jego sztab w Kampinosie działał nadal...

Tablicę wmurowano w 70. rocznicę wybuchu powstania (1933) z inicjatywy Oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego z Sochaczewa.

W czasie II Wojny Światowej w dworku działała placówka graniczna żandarmerii hitlerowskiej. Wzdłuż kanału Łasica przebiegała wówczas granica pomiędzy Generalnym Gubernatorstwem a terenami włączonymi do Rzeszy Niemieckiej. W alei prowadzącej do dworu hitlerowcy rozstrzelali wielu Polaków. Stał tam kiedyś pamiątkowy obelisk z tablicą ku czci poległych i pomordowanych żołnierzy konspiracji, który przeniesiono sprzed dworu na cmentarz w Granicy.

Armia Krajowa Grupa „Kampinos”

Grupa „Kampinos” Armii Krajowej była zgrupowaniem partyzanckim Powstania Warszawskiego utworzonym z oddziałów bojowych AK. Oddziały te w wyniku operacji „Burza” znalazły się na terenach Puszczy Kampinoskiej, które dzięki temu przez dwa miesiące mogły cieszyć się wolnością. Powstała wówczas „Niepodległa Rzeczpospolita Kampinoska” ze stolicą w Wierszach.

Wolności pragnęło wiele osób, zgnębionych pięcioma latami okupacji. Do oddziałów powstańczych zgłaszali się mieszkańcy ze wszystkich gmin dzisiejszego powiatu warszawskiego zachodniego. Wielu było w konspiracji, wielu również wspierało partyzantów, pomagając w różny sposób, chociażby dostarczając żywność czy materiały opatrunkowe.

Wolność przysłała na te tereny już 26 lipca, kiedy to do Dziekanowa Polskiego przybyło blisko 900-osobowe Zgrupowanie Stołpecko-Nalibockie pod dowództwem por. Adofa Pilcha „Góry”, „Doliny”. Były to oddziały doświadczone w walkach z Niemcami i Sowieciami.

Gdy mieszkańcy tych okolic ujrzeli doskonale wyekwipowanych polskich żołnierzy w przedwojennych mundurach, z orzełkami w koronie na czapkach, nie mogli wprost uwierzyć, że jest to możliwe. Podobnie zaskoczona była Komenda Główna AK. Przejście zwartego oddziału z Kresów Wschodnich w okolicy Warszawy, w realiach wojennych, było niezwykłym wyczynem. Oprócz zdolności bojowych przydała się znajomość języka niemieckiego i umiejętność twardych pertraktacji z wrogiem.

Zgrupowanie podporządkowało się rozkazom kpt. Józefa Krzyczkowskiego „Szymona” (komendanta VIII Rejonu „Obroża”) i już 31 lipca stoczyło zwycięski bój z Niemcami pod Aleksandrowem, zabijając 50 żołnierzy wroga i 20 raniąc.

Zdaniem historyka AK Jerzego Koszady ps. „Harcerz” Grupa „Kampinos” jako jedyna zorganizowana jednostka wojskowa AK wykonała rozkaz gen. Bora, kierując do Warszawy liczące ponad 1100 żołnierzy, dobrze uzbrojone oddziały. Była także jedyną dużą jednostką bojową Powstania Warszawskiego, która nie skapitulowała. Ostatnią swoją bitwę pod Jaktorowem (w okolicach Budy Zosinej) przegrała, ale część oddziałów przebiła się na Kielecczyznę (razem z „Doliną”) i walczyła tam do stycznia 1945 roku. Grupa liczyła w szczytowym okresie 2772 żołnierzy. W jej składzie oprócz Zgrupowania Stołpecko-Nalibockiego znalazły się inne oddziały powstańcze VIII Rejonu VII Obwodu „Obroża” Pułku „Palmiry-Młociny”, a także oddziały innych obwodów i rejonów AK.

W 47 bitwach i potyczkach Grupa „Kampinos” zlikwidowała blisko 1300 żołnierzy wroga i raniła około 500 przy stratach własnych ponad 760 zabitych i około 500 rannych. Na cmentarzach wszystkich gmin naszego powiatu znajdziemy groby żołnierzy AK. Cześć ich pamięci!

Kombatanci AK Grupy „Kampinos”